

A Titoknok úr Pesten

Csontó Sándor

„Isten látja lelkemet egy dióhéjban ellaknék Hamletkint”

Szürke tömb a Ferencvárosban, az Erke utca 20. alatt. Falán fehér márványból készült íves emléktábla, életnagyságú bronz képmás relieffel. Alatta vörös márványba vésve: E házban lakott Arany János. Nemzetünk koszorús költője 1860–1864. A művészi plakett Martinelli Jenő alkotása, amelyet Böhm Béla háztulajdonos javaslatára 1925 májusában avattak fel első pesti lakhelyén.



forrás: FSZEK

Arany János (1865)



forrás: FSZEK

Az MTA 1870 körül a koronázási dombbal

A tekintetes úr 1860 őszén költözött fel a fővárosba családjával együtt az akkor Üllői út 11. és a Három Pipa (ma: Erkel) utca sarkára. Belefáradt az évtizedes tanári pályába, új környezetbe, friss benyomásokra vágyott. No, nem éppen Pestre, inkább hazafelé, Szalontára, ahol egy csendes fészekről álmódott, melynek vázlatát le is skiccelte. De a megélhetés gondja és fia jövője Budapest felé fordította figyelmét. Amikor a Kisfaludy Társaság igazgatójává választotta, beadta kérelmét egy szépirodalmi és kritikai lap indítására, „mely szükséges az irodalomra, és szükséges rámnézze is.”

1864 tavaszáig élt itt, az akkor kétemeletes ház második emeletén, a saroklakásban, szobájának két ablaka az utcára nézett. Külváros volt ez a javából akkoriban, innen írta Tompa Mihálynak: „Ez egy 4 jó szobás szállás, de baj az, hogy a központtól kissé távol, hogy második emelet, hogy biztos padlás nincs, kamra sincs, s ami fő, hogy többnyire oly nép lakja, mely ökölrel szokta ügyes-bajos dolgát igazítani egymás közt.”

Ahol a szerkesztő úr lakott

A levert forradalom utáni csendes szünetes múltával ekkor kezdett újra remélni a nemzet, és az irodalmi élet is megpezsdülni látszott. Föléledt az Akadémia, s Arany Jánost mindjárt az első tagválasztó ülésen levelező, majd rögtön rendes tagjai sorába iktatta.

Itt tartózkodása idején ez a ház lett a korszak várva várt irodalmi központja, s ennek házszáma állott a Szépirodalmi Figyelő címlapján is, mint „szerkesztőségi szállás”. Ezeket a lépcsőket koptatta Eötvös József és Kemény Zsigmond, Thaly Kálmán és Gönczy Pál, Gyulai Pál és Egressy Gábor, de megfordult nála Fáy András és Jókai Mór is. Ide hozta a Koszorú szolgálja a levonatokat, a reménykedő fiatalok a kéziratokat és költeményeiket, és itt merengett nemzete irodalmán, bodor füstöket eregetve barnára szítt tékpiájából.

Közben hosszú sétákat tett, hogy megismerkedjen a várossal és lakóival, mert figyelme, kíváncsisága és alaposága erre

is kiterjedt. Vargha Balázs említi remek tanulmányában (BUDAPEST, 1969/8.), hogy költőnk egyik versének hátoldalára jegyezte fel, melyik utcákat térképezte már fel a környéken és távolabb. „Pest város általam ismert és bejárt utcáinak névsora ABC rendben 1861” (Sajnos ezt a dokumentumot egyelőre nem találtuk meg az MTA könyvtárában.)

Végigbandukolt a hosszú Stáció (ma Baross) utcán, megszemlélte a Magdolna utca nyomorult viskóit, elérte a baromvásártelep bűze és a légszeszgyár füstje. Olvassuk csak a Vojtina néhány sorát: „Vásár az élet: a földnek lakossa / Lót-fut, könyöklő egymást, és tapossa, / Ad, vesz civódik, káromol, kacag, / Por, sár megöl, megfojt a hagymaszag...” Figyelte az ébredő nagyváros életét, történéseit, sok furcsa és szájalomra méltó alakját, amelyeket – lírikusaink közül elsőként – finom humorral és őszinteséggel szőtt bele költeményeibe. A Híd-avatás című balladájában például az embertelen városiasodást, az erkölcsi rend megbomlását tükrözik szürrealisztikus képei.

A Figyelő Vegyes rovatában számolt be mindennapos pest-budai megfigyeléseiről, örömeiről és bosszúságairól. Ez idő tájt rendszeresen kirándult családjával, barátaival az Orczy kertbe: „Ha a fővárosi közönség a nap heve által befűtött utcáiból az Orczy kert hűs árnyai alá, üdőbb levegőjére s kristály forrásához siet... csendes, nyájas ligetet” és kellemes oázist talált a homoksvatagok között – köszönhetően az Illés-kútnak.

Minden megszólalása irányító hatás volt kortársaira, a közönség ízlésére.

Fél lábbal az Akadémián

1865. január 26-án tartották a félévvel előbb elhunyt Szalay László titoknok helyét betölteni hivatott, úgynevezett elegyes ülést. Eötvös József ajánlására Aranyt jelölték erre a tisztségre. A megjelent 58 akadémikus közül csak 42-nek, a széket foglalt tagoknak volt szavazati joguk. Szavazataikból 30 esett Aranyra, volt, aki azért nem voksolt rá, nehogy elvonja költői hivatásától.

Aranyt tehát – minden tiltakozása ellenére – titoknökká választották. Köszönte a bizalmat, de a választást ideiglenesnek tekintette, s csak addig vállalta, amíg nála alkalmasabb egyénre nem talál. De hogy kötelezettségeit mennyire komolyan vette, mutatja az, hogy már másnap hivatalába ment a Károlyi-Trattner-féle ház első emeleti udvari szobáiba (nem épült még fel a Magyar Tudós Társaság palotája), s megkezdte „beamterségét” (hivatalnokságát), ahogyan Tompa Mihálynak írta.

A város szívében, a mai Petőfi Sándor utca 3. szám alatt – a fakockás, kétudvaros átjáróházban – működött Trattner Mátyás könyvnyomdája is: itt nyomtatták többek közt Széchenyi István Hitelét. A nyomdaüzem a két épület udvarát elválasztó középső szárny földszintjét foglalta el. Akkoriban huszonöt szedővel, tizenöt géppel, harminc nyomtatómunkással dolgozott. A szedőregálok és a tégelysajtókat 1828-ban vette át a vő, Károlyi István ügyvéd, aki 1831-ben adott megbízást Hild Józsefnek a ház átépítésére, ő alakította ki a ma is látható klasszicista formát, amit később még egy emelettel megtoldottak.

Tulajdonképpen pechjük volt a közeli szomszédságban szervezkedő Pillwaxos forradalmároknak, mert Károlyi 1848 tavaszán éppen Pozsonyban tartózkodott – élete végéig bánva, hogy lecsúszott a történelmi nyomatról –, így az ifjak a Hatvani utcába, Landererhez loholtak a 12 pont kinyomtatása végett.

Az impozáns ház első emeletének tizenöt szobáját 1833-tól a az Akadémia foglalta el, amíg a Stüller Ágost által megálmodott Duna parti palotát 1865. december 11-én át nem adták. A titoknok úr mégsem költözhetett át ide, szolgálati lakásába, mert azt közben bérbe adták Waldstein grófnak, s így választania kellett a szomszédos akadémiai bérházban egy „bérlak” vagy a „lakkbér” között. Így 1867 tavaszáig egy kellemesebb, egyemeletes klasszicista házba költöztek, az Üllői út 7 szám alá, amelyet Kassalik Ferenc tervezett a Steinbach család számára még 1839-ben. A lakást később Szász Károly foglalta el. (Műemlék, borzalmas állapotban!)

Arany a fenti dátummal jegyezte fel keserűen lakásügyének kálváriáját leíró „Ártatlan dacz” című versét, melyet csak fia, Arany László publikált 30 évvel később:

*A Tudománynak háza vagyon:
Ennek örüljek hát ma nagyon?
Kell gyalogolni a lelkem agyon
Nyári melegben, téli fagyon.*

„Vettem a beköltözés napján, márcz. 22.”

„Fekete hálátlanság volna el nem ismer-nem s nyiltan ki nem hirdetnem a M. T. Akadémiától érdemen felül nyert jótéteményeket s többféle kitüntetést, másrésztől buta kajánság nem örvidenem tudományos előmenetelünk oly ünnepeén, mint a nemzet áldozatkészségéből díszesen felépült házának megnyitása volt. A főntebbi hu-

morkás elmejáték csupán amaz egyéni fájdalommal benyomás születménye, hogy a határozottan titkári lakásnak épült lakrészt az én megválasztásom után idegennek adták bérbe, nekem pusztán lakkbér és bérlak közt engedtetvén szegyenítő választás. Azonban ez az állapot nem tartott sokáig: 1867-ben B. Eötvös, akkori elnök, maga szólított fel a tisztí lakás elfoglalására, melynek nagyobb részét, csekély évi bérért, használtam 1870-ig, midőn az igazgató-tanács kegyessége a bért is megszüntette; lemondásom után pedig (1879) az Akadémia a lakást holtig ingyen átengedte. – A. J”.

Kezdetben még csak két szobát vett igénybe az Akadémia utcai részben, s egyet az udvari sarokban (a Tudós Club helyisége). „Az akadémiai palota nagyszabású átépítése kezdetén, 1949–50 telén, a véletlen vezetett az addig elveszettnek hitt főtitkári akták tömegéhez [a kazánházban], a legrégebb gazdasági, pénztári iratok között. Arany János több ezer lapnyi hivatalos fogalmazóánya, jegyzőkönyve és titkári jelentése, statisztikai kimutatása stb. alapján csak most nyílt lehetőség arra, hogy a nagy költő-hivatalnok tizenhárom évi ügyviteli munkájáról teljes képet kapjunk” – számolt be lelkesen és tudományos alaposággal Gergely Pál könyvtáros 1957-ben az Akadémiai Értesítőben.

Valóban ezekből az iratokból vált világossá, hogy tulajdonképpen milyen hatalmas munkát végzett. Neki köszönhetjük, hogy az Esterházy Pállal folytatott tárgyalásai, levelezései nyomán itt talált otthonra az Esterházy-képtár fantasztikus gyűjteménye, amely ötven évvel később a Szépmű-

Arany hálószobájának ablaka



fotó: Sebestyén László

forrás: MTA

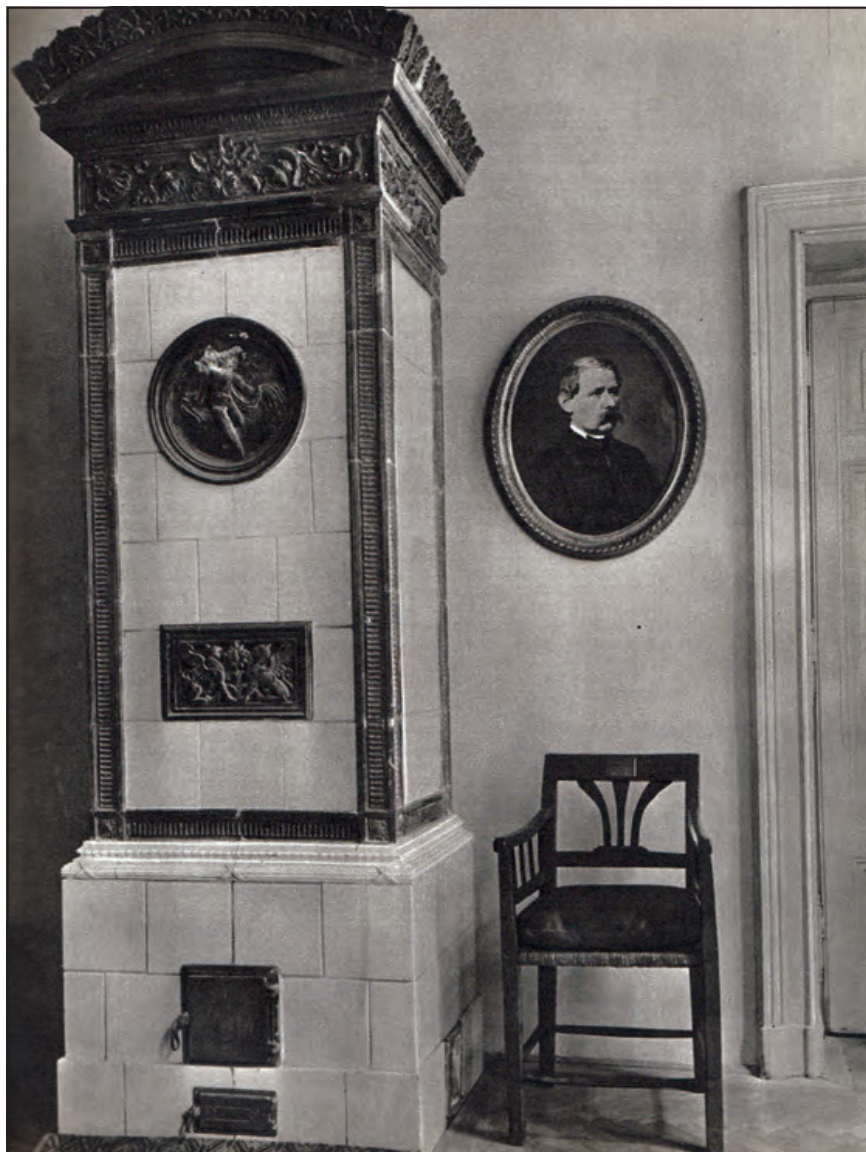
vészeti Múzeum törzsanyaga lett. Sokat tett a Corvinák felkutatása ügyében, és szorgalmazta a könyvtári kötelespéldányok beküldését. Hazai szellemi kincseink, legrégebb történeti forrásanyagunk megóvása és összegyűjtése érdekében sürgeti az Országos Levéltár létesítését és a Meteorológiai Intézet felállítását. *Hunfalvy Pál* könyvtárnokkal váltott levelezéséből pedig a már hatvanezer kötetre rúgó Könyvtár anyagának átszállításáról értesülünk, s egy hónappal rá, kezdték meg a *Toldy Ferenc*-féle szakrendszerben való felállítást a főraktári állványokra.

Csengery Antal volt ugyan a megválasztott jegyző, a legtöbb ülés jegyzőkönyvét mégis Arany vezette, némelyik mellett még ceruzás vázlatot, jegyzetet is ejtett. Még az akadémikusok ülőhelyeinek kijelölése is az ő gondja volt: saját helyét *Jókai* és *Czuczor Gergely* közé tette a 61. számra.

„Húzó az Akadémia igáját, mert édes az és gyönyörűség... Mindennapi rabja vagyok a hivatalnak.” Napsütéskor, erős fényben, a gázlámpa felgyújtásakor mindig föltette zöld szemellenzőjét, hogy ezzel védje egyre gyöngülő szemét. És tényleg nincs ereje és ideje a költészettel foglalkozni, beáldozta páratlan lírikusi tehetségét a hivatalnoki teendők miatt. Felőrölte a kötekedő kérelmezők, makacs nyelvészkedők, bolondos feltalálók leveleinek elbírálása, a gyűlések szervezése, állandó jegyzékkészítés, stb. Napi robotja mellett is próbálja távol tartani magát a politikától, erről szintén *Tompának* panaszkodik: „Ezek a mi uraink annyira el vannak foglalva a politikával, hogy mellőzik és halasztják az Akadémia dolgát.” Egy másik levele szerint az akkori silány párt harcokba süllyedt magyarságnak „inkább korbács kell, másképp előjönnek a hazát”. Csak csodálni lehet éleslátását, precizitását, mindenre kiterjedő figyelmét.

1873-ban aztán végre irodalmi működésében is fordulóponthoz ért. Folytatta *Bolond Istók*-ját, elkezdte *Arisztophanész* vígjátékainak magyarítását, s ekkor fejezte be a *Kóbor Tamás* fordítását, mely tíz év óta első nyomtatásban megjelent munkája volt.

Soha nem tudta igazán feldolgozni imádtott lányának, *Juliskának* halálát, és ez is nagyban közrejátszott erejének hanyatlásában, örökös borongós hangulatában. Túl korán beköszöntött rosszkedvű öregségében egyszerre kínozta szívbaja, kőszvénye és romló szeme. 1877 márciusában második és immár végleges lemondó le-



Dolgozószobája eredeti karszéke és kályhája

Margitsziget, kisszálló (1920)



forrás: MTA

forrás: Csonató Sándor gyűjteménye



Arany rajza a Margitszigetről, Vasárnapi Ujság (1917)

velét küldi az elnökségnek. Egy évre rá felmentették titkári kötelezettségei alól – példátlan szerénységgel még a nyugdíjáról is lemondott –, és *Fraknói Vilmost* bízták meg a feladattal.

Kisszálló, földszint, No. 4.

Először 1861-ben, de 1877-től kezdve már rendszeresen a Margitszigetre költözött ki feleségével és unokájával, *Szell Piroskával*, nevelt lányával. Ilyenkor a sziget felső részén, a nagyszálló második emeletén laktak, két Dunára néző szobában. A Vámháznál vagy a Plébánia téren szálltak fel a Fecske hajóra, mert a bevezető szárnyhíd csak 1900-ra épült meg. Amikor Arany – gyakorta – egyedül maradt és a legutolsó alkalommal, 1882-ben is, kedves helyén, a zöld zsalugáteres Kisszállóban pihent meg. Kora tavasztól késő őszi lassacskán ballagott széles karimájú kalapjában a zárda romjai körül, a parti sétányokon. Mélabúsan és merengve üldögélt a tereblyes tölgyek és hársak alatt, legszebb kései verseit, az Őszikéket jegyezgetve kapcsoló könyvébe. Folyamatosan csiszolgatta Shakespeare-fordításait, és itt fejezte be a Toldi szerelmét, amelyet még harminc éve, szalontai jegyzősége idején kezdett el.

A nyugalmat áhító költő került a társaságot, de kivételt tett *Törs Kálmán*, *Pulszky Ferenc* és *Prielle Kornélia* kedvéért, vagy, amikor József főherceg minden ősszel rendszeresen megérkezett, hogy híresen szép rózsafáit a télre felkészítse, és meghívta a Szent István rend kiskeresztesét bográcsban főtt gulyáshúst vacsorázni.

Krúdy Gyula szerint „*a galambdúc egyszerűségű homlokzattal ellátott férfiarc... a régi világbeli tisztességes, becsületes és szegény magyar ember típusa... tiszta volt, mint az ünneplő kabát; mogorva volt, mint a vén sas.*”

A kétszáz éve született egykori nagykorosi tanító közéleti, tudományos és szerkesztői érdemei mellett is minden időkre irányt mutató, a legtisztéletre méltóbb alakja irodalmunknak. Példakép, akit minden korban öröm olvasni és újraolvasni.

Az Akadémia oszlopcsarnokából vitték utolsó útjára az egész ország részvéte mellett, 1882. október 24-én. Nyughelye: Fiumei úti sírkert, 14-es parcella, sziget, tölgyfákkal. (*Stróbl Alajos, Kallina Mór* 1885)

„*Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét...*” ●

